

- Л. Киенко-Романюк, О. Пеприцький, К. Корсак. — Режим доступу : http://democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_20/Neprytsky,Kuuyenko-romanyuk,Korsak.doc.
3. Нозль-Цигульская Т. Ф. О критическом мышлении [Электронный ресурс] / Т. Ф. Нозль-Цигульская // Самиздат : журнал. — 2007. — Режим доступу : http://www.zhurnal.lib.ru/c/cigulxskaja_t_f/criticalthink.shtml.
 4. Семенова А. В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів : монографія / Алла Семенова. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 504 с.
 5. Статути Великого князівства Литовського. В 3 т. Т. 2 Статут Великого князівства Литовського 1566 року / [Музиченко П., Крумаленко М., Ківалов С. та ін.]. — О. : Юрид. л-ра, 2003. — 560 с.
 6. Стефанчук Р. Три проблеми університетської підготовки юриста : від закопознавців («крос-вордистів») до правознавців [Електронний ресурс] / Руслан Стефанчук // Юридична газета. — 2007. — № 46 (129). — Режим доступу : <http://www.yur-gazeta.com/article/1372/>.
 7. Тягло А. В. Критическое мышление : проблема мирового образования XXI века / А. В. Тягло, Т. С. Воропай. — Х. : Уп-т внутр. дел, 1999. — 285 с.
 8. Шеремета М. Як формувати критичне мислення на уроках історії? / М. Шеремета // Управління освітою. — 2003. — Т. 6, № 4. — С. 133–136.

Анотація

Семенова А. В. Вивчення Статутів Великого князівства Литовського у процесі професійної підготовки як засіб формування критичного мислення у майбутніх правознавців. — Стаття.

У статті здійснено аналіз проблем професійної підготовки фахівців-правознавців в умовах реформування вищої освіти в Україні. Розкрито значущість вивчення Статутів Великого князівства Литовського у процесі професійної підготовки як засобу формування критичного мислення у майбутніх правознавців.

Ключові слова: проблеми професійної підготовки, юридична освіта, критичне мислення.

Summary

Seменова A. V. Study of Statuts of Grand Duchy of Lithuania in the process of professional preparation as a mean of forming of critical thought for future jurists. — Article.

In the article carried out analysis of problems of professional preparation of specialists-legists in the conditions of reformation of higher education in Ukraine. Meaningfulness of study of Statuts of Grand Duchy of Lithuania in the process of professional preparation as mean of forming of critical thought for future jurists.

Keywords: problems of professional preparation, legal education, critical thought.

УДК 340.15(474.5):811.161.2

Л. М. Писаренко

СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТАХ ПЕРІОДУ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

Становлення правової системи нерозривно пов'язане з історією мови, тому що право та мова настільки поєднані між собою, що кожний з елементів не може існувати автономно, треба тільки уміло поєднати форму та зміст. Інтеграція лінгвістики і юриспруденції є явищем природним, але тільки недавно в Україні активізувалися дослідження мови права, представлені доробком Н. В. Артикуці, Ю. Є. Зайцева, Г. С. Онуфрієнко, М. В. Мамич, П. П. Музиченка, Ю. Ф. Прадіда, Л. О. Симоненко.

© Л. М. Писаренко, 2009

Актуальність даної проблеми активізувала розвиток нової галузі мовознавства — правничої лінгвістики, в межах якої виділилися два напрямки дослідження: 1) юридична лінгвістика, що вивчає юридичні аспекти мови; 2) лінгвістична юриспруденція, предметом якої стали мовні аспекти права [1]. Однією з цікавих досліджених проблем вітчизняної юридичної лінгвістики є історія становлення української мови як державної. Представники різних галузей науки розпочинають відлік державотворчих процесів в Україні від часів Київської Русі. У цей період формувалася й мова вітчизняного права, представлена кількома жанрами офіційно-ділового стилю: договори, законодавчі акти (Руська Правда), грамоти тощо, які, безумовно, становлять значний інтерес для фахівців з лінгвоюриспруденції [2, 253–258]. В українських підручниках, довідкових та інших виданнях можна прочитати майже офіційну тезу, що в чотирнадцятому столітті, після падіння Київської Русі, сформувалися три східнослов'янські народності, а отже, відповідно і три мови. А до чотирнадцятого століття ці народи нібито користувалися староруською мовою. Але, розглядаючи фольклор, ми бачимо, що багатюща обрядова поезія (щедрівки, веснянки, купальські пісні) виникла ще в дохристиянські «язичеські» часи, ще до виникнення Київської Русі. Читаючи зразки обрядової поезії, переконаємось, що вона створена саме українською мовою. А коли так, то й мова наших пращурів-язичників за тих давніх часів була українська, але чимось відмінна від сучасної.

Тому, визнаючи справедливості твердження про Київську Русь як колыску трьох братніх народів — російського, українського та білоруського, слід мати на увазі той незаперечний факт, що жодне з цих трьох немовлят «ніколи не качалося по всій колысці, а кожне мало в ній чітко відведене історією своє місце», а отже, мало свою мову, відмінну від двох інших певними діалектними особливостями.

Отже, українська мова не творилася ні в XIV, ні в XV, ні в XVI, ні у XVII століттях, бо вона і її діалекти вже були створені протягом багатьох попередніх століть. Вона тільки де в чому змінювалась, розвивалась і вдосконалювалась. Вирішальним чинником згуртування українських племен в українську народність було створення першої Української держави з центром у Києві. Нагальною потребою в умовах великої держави стало виникнення писемної мови. Живій українській мові не судилося відразу стати писемною. З прийняттям візантійського християнства Україна одержала й готову книжну мову, старогрецьку мову церковних книг. Однак в устах українського духовенства ця мова набрала окремого, українського, забарвлення. Згадаймо найдавнішу збережену пам'ятку української писемності «Слово о полку Ігоревім», Видно, що автор добре знав і книжний, і народний варіанти мови, бо крізь канву старослов'янської виразно проступають елементи живої народної мови.

З другого боку, мова церкви й духовенства впливала також на маси українського народу, які звикали до церковнослов'янських слів і висловів, свідомо й несвідомо вносили в живу мову елементи церковнослов'янської фонетики, морфології і синтаксису.

Після нетривалого розквіту Київська Русь почала розпадатися на удільні князівства, занепадати. Наприкінці XIV ст. західноукраїнський регіон був окупований Польщею, а всі інші українські й білоруські землі, у тому числі й Київські, приєднані до литовських земель. Так утворилася нова держава — Велике князівство Литовське, яка в науковій літературі іноді зветься Литовсько-Руська. Традиції розвитку науки, духовної культури, творення й фіксації правових норм Київської Русі не могла занепасти навіть кількасотлітня монголо-татарська навала, і вони продовжилися у Великому князівстві Литовському.

Велике князівство Литовське значною мірою будувалося на усторових і культурно-звичаєвих засадах, що сформувалися і розвинулися у Київській і Галицько-Волинській Русі. За часів формування це князівство підпорядкувало частину білоруських земель, у першій половині XIV ст. — решту Білорусі, а в 60-х рр. XIV ст. — більшість України.

Легкість, з якою литовська влада поширювалася на українських землях, пояснюється низкою причин. Литовський уряд справді вважав доцільним «якнайдокладніше приладитися до питоменного укладу руських земель, хоч державна еволюція сама, силою факту неустанно робила різні зміни в їх «старині» [5, 99]. Чи не найважливішим було те, що литовська влада в той час не сприймалася як чужа, оскільки навіть в центральному литовському уряді, при дворі великих князів литовських вживалася розмовна «руська» мова (в основі своїй середньобілоруська, але в українських землях наближена до української). Ще більшою мірою на цю мову перейшли ті представники литовської династії, які поселилися на білоруських та українських землях і прийняли православну віру. Наприклад, з дванадцяти синів Ольгерда десять, ймовірно, були православними.

Однак для юридико-лінгвістичних досліджень цей період ще не становить особливого інтересу, оскільки будь-яких нормативних актів, які б регламентували особливості функціонування мов, тоді ухвалено не було.

Як зазначає Андрій Яковлів, «українське право було чинним у своїй давній, звиклій зовнішній формі, а саме — на «руській», тобто українсько-білоруській мові, яка внаслідок цього стала офіційною мовою Литовської держави. Ставлення влади до українського права, до мови базувалося на принципі: «Старини не рухати, новини не вводити». Тому природний розвій українського права довгий час ішов вільно, без жодної затримки» [3].

В 1529 р. набув чинності Статут Великого князівства Литовського — перший загальний кодекс для всієї Литовської держави. Однак уже через 40 років, 1566 р., було ухвалено II Статут, а 1588 р. — III Статут. Примітним є те, що всі три Статути Великого князівства Литовського були написані руською мовою, а відповідно до Статуту 1588 р. «писарь земски маєть по руску литерами и словы вси листы, выписы и позвы писати, а не инымъ языкомъ и словы, а присегнути маєть на врьдъ свой писарски тыми словы: я присегаю Пану Богу в Тройци единому». Нею ж велося листування, судочинство, літературна творчість.

Про статус руської (тобто староукраїнської) мови у Великому князівстві Литовському писав І. Огієнко: «По литовсько-польській унії 1386 року спочатку було від вищої польської влади зовсім прихильне ставлення до «руської» мови. Так, знаємо, що королева польська Ядвіга (1371–1399) любила читати слов'янську Біблію та твори Св. отців. Король Казимир III видав року 1347-го так званий Вислицький Статут, «руською» мовою, і згідно з §11 його краківський суддя мав судити згідно із цим Статутом. З опису 1510 р. бібліотеки короля Сигізмунда I (1506–1548) бачимо, що він мав десь 33 книги «руських» і тільки одну польську. Відомий польський учений С. Бандтке писав 1815 р.: «Усі Ягелончики, аж до Сигізмунда Августа, в Литві по-руськи писали, привілеї й надання давали, і навіть часом не найкраще по-польськи вміли. Казимир Ягайлович IV († 1492 р.) більше вмів по-руськи, як по-польськи». Ось тому наша українська літературна мова, мова руська, стала помалу навіть офіційною мовою Литовсько-руської держави: цією мовою писано по канцеляріях урядові акти, суджено по судах, вона була навіть домовою мовою деяких литовських князів, нею ж написаний і збірник тодішніх правних постанов, т. зв. Статут Литовський 1529 року, пізніші видання 1566 і 1588 років... Цією ж українською літературною мовою трохи давніше був написаний і т. зв. Судебник великого князя Казимира IV 1468 р., за яким суджено скрізь, навіть у Кракові» [4, 139].

Литовсько-руський етап розвитку української мови є надзвичайно важливим, адже так звана актова мова «стала провідником живої нашої мови до мови літературної» [4]. Отже, використання староукраїнської мови в офіційному мовленні сприяло того часу її розвитку. А підстав для такого розвитку було достатньо, адже «за литовського часу скрізь сильно розвиваються урядові канцелярії — княжі, судові й ін., а також канцелярії єпископські, і в них урядовою мовою була мова українська, по-тогочасному руська. З цих канцелярій виходило багато різних актів, і на їх мові завжди був сильний вплив живої мови. Ця так звана актова мова завсіди вела в нас перед у розвої мови літературної, бо все мусила відбивати живу народну мову» [4].

Проте після Люблінської унії 1569 р., згідно з якою було об'єднано Польщу й Литву в одну державу, ситуація дещо змінилася. «Але при цьому українським землям, крім Підляшшя, було визнано деяку автономію місцевого управління та залишено й надалі в чинності Литовський статут і руську мову, — як в адміністрації й суді, так і в центральних установах по справах українських земель. Виняток було зроблено для українських міст з магдебурзьким правом, де було приписано вживати польську мову. Видання Литовського статуту було завершенням законодавства Литовсько-Руської держави. В подальшому Польща поступово захоплює у свої руки керуючий провід в польсько-литовській унії, протягом XVII–XVIII ст. запроваджує польське право, а разом із тим і польську мову. Литовський статут, який лишився чинним на українських землях і за цієї доби, був прийнятий українським населенням як український національний кодекс та вважався за національне українське право протягом усього часу чинності на українських землях — аж до 40-х років XIX ст. Самоуправа україн-

ських міст мала окреме право німецьке — магдебурзьке, яке під впливом українського звичаєвого права було також до певної міри українізовано. За цей же період (XV–XVI ст.) на західноукраїнських землях, що опинилися під владою Польщі, поступово на місце давнього українського права було заведено право польське» [5, 99].

Статус мови українського народу на території нашої держави докорінно змінився після 5 червня 1569 р., коли, згідно з умовами Люблінської унії, Литва і вся Україна були приєднані до Польщі. Особливості використання української мови в офіційних сферах життя суспільства детально описав Іван Огієнко: «Число канцелярій стало сильно зростати — це різні канцелярії міські, гродські й інші, які продовжували писати «руською» мовою. Мова ця невпинно росте, але вже легко приймає в себе полонізми, головню до свого словника; появляються полонізми навіть у мовних формах. Помалу починається не тільки збільшений польський вплив на нашу літературну мову, але й насильна урядова полонізація [4, 139].

Література

1. Голев Н. Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://irbis.asu.ru/mmc/juris5/3.ru.shtml>.
2. Васильченко В., Доценко О. Юридично-ділова писемність Київської Русі // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2003. — № 3. — С. 253–258.
3. Яковлів А. Українське право: Історичний нарис [Електронний ресурс] // Українська культура: Лекції / За ред. Д. Антоновича. — К., 1993. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/cultur/cult15.htm>.
4. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та прим. М. С. Тимошик. — К.: Наша культура і наука, 2001. — 440 с. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu.htm>.
5. Грушевський М. Історія України-Руси. — К., 1993. — Т. 4.

Анотація

Писаренко Л. М. Статус української мови в правових документах періоду Великого князівства Литовського. — Стаття.

На прикладі вибірок з документів часів Великого князівства Литовського у статті розкриваються проблеми юридичної лінгвістики.

Ключові слова: правничка лінгвістика, регламентація мов, актова мова, церковнослов'янська мова.

Summary

Pisarenko L.M. Status of Ukrainian language in the legal documents of period of Grand Duchy of Lithuania. — Article.

On the example of selections from the documents of period of Grand Duchy of Lithuania the problems of legal linguistics open up in the article.

Keywords: legal linguistics, regulation of languages, act language, church-slavic language.